

kal és vad bozóttal, egyik sarkában mesterséges barlang, előtte hajdani tavacska medre . . ." A háború és a béke szörnyűségei, államosítás, újjáépítés helyett rombolás, Rákosi, a család hatósági zaklatása, iskolák, Mikszáth Kálmán tér, egyetem, forradalom, újpesti tanárkodás, Gyorskocsi utca, Thököl, amnesztia, tudományos tevékenység, személyes kapcsolatok az élő irodalom valamennyi szereplőjével, Erdély, Nyugat, Lakitelek, s a jelen. Átérezhető sors. Ismerős állomások ezek. Nekem, az alig felnőttnek is. Volt vadregényes parkom; láttam szovjet tankoszlopot, hallottam fegyverdörgést (68); családjunk is megkapta a magáét; laktam egy nyarat a maradék, lepusztult, lumpenizálódott Pestújhelyen; újpesti lakásom idején „gépipari technikum”-hangulatot éltem át; Mellocóval volt szerencsém néhányszor gyerekszagú tornateremben kosarazni, mit az író bizonyára gyakrabban tehetett; a Mikszáth térre a Tilos az Á-ba jártam (míg ki nem tiltottak — a hozzám hasonló alakok miatt panaszkodott az iskola a kávéháza a tanácsnál). Így változnak és nem változnak, silányulnak és javulnak az idők. Ha megengedi a tisztelt kolléga, én már csak egyre szebb jövő után visszamaradó múltra szeretnék emlékezni; ha nem lesz szükségem bárkára, akkor azt Pomogáts Bélának is köszönhetem.

SZEREDI PÁL

„Leírt” törekvések

A PETŐFI PÁRT TÖRTÉNETÉBŐL

Harmincöt esztendő. Sok vagy kevés? Az emberi átlagéletkornak több mint fele. Innen nézve nagyon sok! Egy nemzet életében pusztán egy pillanat. Kevés a távlatos értékeléshez, az indulatmentes ítélkezéshez. Ezerkilencszázötvenhat benne él a magyarság zsigereiben, idegeiben, csillapítatlan fájdalom forrása az elveszettek utáni fájdalomban, a számkivetettek mardosó honvágyában. De ugyanakkor szívszorító félelmek forrása is a felelősség, a bűnösség kiölhetetlen idegszorítása által.

Tőlünk Nyugatra ennyi idő után nyílnak meg a levéltárak, s kerülnek napvilágra az eddig rejtve maradt tények, dokumentumok, hozzájárulva egy „Tisztító vihar” forgószelének megvilágosító fuvallatához. Nálunk azonban minden másképpen van. A levéltárak még mindig zárva vannak, s jó néhány tény dokumentuma tőlünk még keletebbre alussza remélhetőleg nem végleges álmát. Így ezen a tájon, a régi szokásoknak megfelelően az emlékezés, a megbocsátható legendateremtés helyettesíti a még meg nem írható történelmet. Hősök és hőstettek merülnek fel az emlékezés homályából, részletek, amelyek a nagy egészből kiragadva fontossá, meghatározóvá válnak. S ez így van rendjén. Az akkori szemlélő feladata, hogy beszámoljon, az akkori résztvevőé, hogy emlékezzen. A történész kötelessége pedig, hogy megkeresse a folyamatokat, összeillessze az eseményeket és elemeket. Ha bármelyik elmarad ezek közül, nem lehet teljes a kép, torzó marad a szellemi építmény.

Így van ez a magyar Ezerkilencszázötvenhatal is. Gyűlnek az ecsetvonások a teljes képhez, ám néha az az érzésem, hogy egyes piktorok jobban mártják ecsetjüket a festékbe, s erőteljes vonalakat húzva eltakarnak fontos részleteket.

Ugyan ki vonná kétségbe a „pesti sráczok” — Pongrátz Gergely szavaival élve —, avagy Nagy Imre és követőinek meghatározó szerepét a dicsőséges felkelésben. Hasonlóképpen a fegyveres ellenálló csoportok tagjainak, a nemzetőröknek, a nemzetükhöz hű katonáknak hősiességét. Emlékek és tények, fényképek és filmfelvételek, jegyzőkönyvek és röplapok igazolják ezen állításokat. Csak hogy ezek az esetvonalások túlságosan határozottak, erőteljesek, s néha-néha mintha előtűnne haloványan mögülük valami más, kevésbé hatásos színárnyalat is.

Jómagam ezekhez a nem „rikító”, s éppen ezért a háttérbe vesző színekhez szeretnék néhány tény és kevésbé ismert adat felelevenítésével vizsgálatra, mögététekintésre készítő esetvonalást húzni.

*

Ezerkilencszázötvenhat októberének előzményei több szálon is felfejthetők. Egyik ilyen vonulat az a szellemi-irodalmi kör, amelyről Aczél Tamás és Méray Tibor az emlegetett *Tisztító vihar* című könyvében szólt. Méltán tekinthető ez a kötet alapvető, meghatározó összefoglalónak, ám megszületése pillanatában (először angol nyelven jelent meg 1959-ben, majd magyarul Londonban, 1960-ban) számtalan adat még ismeretlen, feldolgozatlan volt. Maguk a szerzők is bevallják az angol nyelvű kiadás előszavában: „Meg kell említeni, hogy a könyvben, amikor a szerzők az írókra’ hivatkoznak, általában mindig a fiatal kommunista írókra gondolnak. Természetesen nincs szándékuk azt állítani, hogy csak ilyen írók éltek és küzdöttek Magyarországon. (Ellenkezőleg: a magyar irodalom legjelentősebb egyéniségei nem voltak kommunisták.) De e könyv fő célja az, hogy leírja a kommunista írók küzdelmét, azokét, akik részt vettek a forradalmat megelőző nagy irodalmi mozgalomban. S noha ezek az írók bizonyára nem az egyedüliek, s nem is éppen a legjelentősebbek voltak Magyarországon, mozgalmuk a forradalom lelkévé és testévé vált.”¹

Mérayék valóban a kommunista írók szervezkedését írták le, ám emellett — mint ahogyan említik is — a nem kommunista írók is csatasorba álltak. Egy író-költő számára a kenyeret írásainak, műveinek megjelenése, kiadása jelent. Keveset tudunk arról, hogyan élt például Féja Géza békéscsabai számkivettségében, avagy Sinka István, Ignác Rózsa már-már az éhhalál küszöbén, Németh László önként vállalt száműzetésében. Nem is Illyés Egy mondatát, Németh László Galileijét akarom én szembeállítani a kommunista írók műveivel. Nem is lehetne. Ám a nem kommunista írók más területen mozogtak. Számukra a megjelenhetőség, a megszólalhatóság cenzúra- és követelménymentessége volt a cél. Ez volt a szervezőerő, nem pedig a politikai presszionálás. Az alkotásokon keresztüli hatás. Kétségtelen, hogy ez nem volt olyan látványos, de ők ehhez értettek. Ezért született meg 1956 augusztusának végén az a levél, amelyet Püski Sándor, a népi irodalom egyik elhallgattatott kiadója és szervezője készített, s juttatott el tíz íróhoz: Féja Gézához, Illyés Gyulához, Kodolányi Jánoshoz, Németh Lászlóhoz, Remenyik Zsigmondhoz, Sinka Istvánhoz, Szabó Lőrínchez, Szabó Pálhoz, Tamási Áronhoz és Veres Péterhez. A levél önálló félhavi folyóirat megjelenetését és könyvkiadó-vállalkozás létrehozását kezdeményezte saját erőforrásokra támaszkodva, az állam és a mindenható párt bábáskodása és segítsége nélkül. Érdeemes a levélből hosszabban idézni, mert megvilágítja ezen nem lebecsülendő szerzőnévsor álláspontját az akkori jelenről és a lehetőségekről:

„... a nemzet számára, akár művészi, akár politikai szempontból csak akkor van értelme és haszna a megszólalásnak, ha ki-ki a saját hangján beszélhet. Az aztán, hogy ez a hang hol kisebb, hol nagyobb mértékben elütne a kormányzatétól, lehet az írók, vagy lehet az éppen aktuális kormányzat hibája, de hogy kié, az csak a nyílt fórumon tisztázódhatik, s segíteni is csak akkor lehet rajta. Egy biztos: a múltban valamennyien egyéni karrierünket is feláldoztuk a népünk sorsára figyelő szellemi és politikai meggyőződésünkért, s most sem egyéni sorsunk, a bennünket ért sérelmek határozzák meg elsősorban magatartásunkat, mert ezen még a legsúlyosabb esetben, Sinkánál is könnyű volna segíteni, hanem az ország és benne a magyarság állapota. Nem voltunk, és ma sem vagyunk reakciósak, s nem sírjuk vissza a régi rendszert, de engedjék meg a politikusok, hogy ne örüljünk a diktatúrának, a mezőgazdaság és a kisipar lerontásának és a szövetségi mozgalom lejáratásának, hogy csak a legfőbb bajokat említsem. ... Felnőttek vagyunk, s tudjuk, hogy a valóságos helyzettel kell számot vetnünk, s azt is tudjuk, hogy ezt a valóságot lehet jobbitani. Tiszta vizet kell azonban önteni a pohárba. Nem vagyunk kommunisták, s csak a magunk módján tudunk ebben a jobbitásban részt venni. A magunk módja pedig: önálló lap- és könyvkiadó.”²

A címzetek mindegyike támogatta ennek formai keretét, a *Magyar Írásírószövetség* létrehozását, így küldöttséget menesztettek az akkori miniszterelnökhöz, az engedélyezés elnyerése érdekében. S ez is egy fontos elem! Az író számára az illegalitás, a nemhivatalosság, a suttogva elhangzó szó ugyanúgy a halált jelenti, mint a földművesnek a lesepert padlás. Nyilvánvaló volt számukra, hogy a hivatalos utat betartva, a legális működés feltételeit kívánják megteremteni. Vállalva magukat, s helyzetüket. *Hegedűs András* akkori miniszterelnök ígérését — az engedélyezésre vonatkozóan — azonban elsodorta az októberi orkán.

A felkelés lendülete, a szabadság mámorító érzése magával ragadta a népi írókat is. Ez azonban számukra ismeretlen terület volt. Mégis nyilatkozataikkal, a megfelelően megválasztott hanggal mindvégig jelen voltak a politikai életben, s befolyásolták az események menetét. Mivel az eddigi történetírás szűkösen mérte ezeknek a cselekedeteknek bemutatását, talán nem érdektelen, ha hosszabban időzünk e témánál.

Az egyetemi mozgalmak, s a *Műszaki Egyetem* október 22-i felhívása minden, a politikai folyamatok iránt fogékony szemlélő számára egyértelművé tette, hogy egy olyan szolidaritási hullám veszi kezdetét az egyetemistáktól kiindulóan, amely nem áll meg az oktatási intézmények falainál, s nem pusztán a lengyelországi változások támogatását, hanem a hazai reformok meggyorsítását is gerjeszti. Természetesnek tekinthető, hogy ezt elsősorban az írók fedezik fel, s az is nyilvánvaló, hogy nemcsak erkölcsi, hanem cselekvő támogatásban részesítik az egyetemi mozgalmakat. Az *írószövetség* október 23-án két nyilatkozatot is nyilvánosságra hozott. Az egyik a *Lengyel Írók Szövetségének* szóló nyílt levél, a másik pedig egy, a magyarországi változások irányát rögzítő *kiáltvány*. E kiáltványt Veres Péter olvasta fel október 23-án az egyetemisták felvonulása során, a Bem-szobornál. Az írószövetség fogalmazta meg ekkor még a legkonkrétabban a kialakuló helyzet felelőseit: „Történelmi sorsfordulóhoz érkezünk. Ebben a forradalmi helyzetben csak akkor tudunk helytállni, ha az egész dolgozó magyar nép fegyelmezetten, egy táborba tömörül. A párt és az állam vezetői mindeddig nem adtak életképes programot. Ezért azok a felelősök, akik a szocialista demokrácia kibontakoztatása helyett konokul a Sztálin-

és Rákosi-féle terror-rendszer visszaállítására szervezkedtek és szervezkednek.”³ E nyilatkozat október 23-án délelőtt született, tehát jóval a felvonulást megelőzően. Kiváltó okai között valószínűleg szerepelhetett az a tény is, hogy midőn az írószövetség értesült az egyetemisták felvonulását betiltani szándékozó MDP-döntésről, azonnal küldöttséget menesztett a pártközpontba, hogy a döntés megváltoztatására bírja a párt vezetését. A felvonulók között természetesen jelen voltak a Budapesten tartózkodó népi írók is. Bár a fegyverek dördülése, a kijárási tilalom bevezetése bénítólag hatott rájuk, az elsők között ismerték fel, hogy legfontosabb az öldöklés meggátolása, a polgárháború kirobbanásának elkerülése. Ennek értelmében többször is küldöttség kereste fel az MDP központját, s ennek hatására született meg október 24-én a déli órákban a következő felhívásuk: *„Mi, magyar írók, mélységes fájdalommal éljük át a nemzet mostani véres óráit. Leghőbb kívánságunk, hogy szűnjék meg a vérontás. Ennek érdekében a kormánynak azt javasoljuk, hogy a karhatalom ma 14 órakor szüntesse be hadműveleteit. Lőfegyvert ez időpont után csak akkor használjon, ha támadás éri. Mondja ki a kormány mind a polgári, mind a katonai személyekre az általános és teljes amnesztiát. Az amnesztia terjedjen ki azokra, akik eddig fogságba estek, vagy megadták magukat, akik a harcot abbahagyták, vagy ma délután hat óráig abbahagyják. Ugyanakkor javasoljuk a karhatalom ellen harcolóknak; nemzeti létérdekeinket tartsák szem előtt, és szüntessék be a harcot, tegyék le a fegyvert. Tegyék ezzel lehetővé, hogy a szovjet fegyveres erők visszavonulhassanak állomáshelyükre, és a kormány tárgyalásokat kezdhessen a Szovjetunió kormányával a szovjet hadsereg hazánkból megfelelő időpontban történő kivonására. Javasoljuk továbbá a kormánynak: adjon azonnal világos, nemzeti programot. E programban legyenek benne a következők: Biztosítsuk a teljes nemzeti függetlenséget! Állítsuk fel a munkásönkormányzatot az üzemekben, és gyökeresen változtassuk meg bér- és normarendszerünket! Állítsuk végre talpra a magyar mezőgazdaságot, mégpedig úgy, hogy engedjük szabadon fejlődni az egyéni parasztgazdálkodást is. Biztosítsuk a teljes demokratizmust, a tömegek önkormányzatát és ellenőrzését az állami élet minden területén. E program végrehajtásának politikai feltétele a magyar írók véleménye szerint: Gerő Ernő lemondása az első titkári tisztségről. Alakuljon meg a széles nemzeti összefogás kormánya, minden demokratikus erő bevonásával, Nagy Imre elvtárs vezetésével...”*⁴ Ezek a követelések, bár a felvonulás első pillanatától kezdve megfogalmazatlanul szerepeltek a kitűzött célok között, de ez a nyilatkozat tartalmazza először a „nemzeti összefogás kormánya” kitételt, amely „minden demokratikus erő bevonásával” alakulna meg. Ez gyakorlatilag a többpártrendszer megfogalmazása. S mindez október 24-én délben.

Az írószövetség követelései 25-én nagyobb részben megvalósultak. Gerő Ernő távozott, Nagy Imre rádióbeszédben tett ígéretet a kormány átalakítására, s bejelentette, hogy tárgyalásokat kezdenek a szovjet csapatok kivonásáról. A fegyveres harc csitulni látszott, s október 27-én Nagy Imre nyilvánosságra hozta új kormánya névsorát, amelyben Tildy Zoltán és Kovács Béla a *Független Kiszegedőpárt* képviselőjeként kapott helyet. A 23-án megfogalmazott célokért folytatott küzdelem tehát áttevődött a politikai pártok közötti tárgyalások területére. Nyilvánvaló volt, hogy a következő napokban-hetekben a jövő politikáját a pártok közötti egyezkedés fogja meghatározni. Így az írószövetségben munkálkodó írók is keresték a pártokhoz való kötődés lehetőségét. A népi írók számára önként adódott a lehetőség, hogy az 1939-ben megalakult, s 1945-ben

kormánykoalíció-tagként működött *Nemzeti Parasztpárt* keretén belül fejtsék ki álláspontjukat.

A Nemzeti Parasztpárt újjáélesztésére meglehetősen későn, csak október 31-én került sor. Ez egyrészt az írók járatlanságának, másrészt a már akkor jelentkező feszítő ellentéteknek volt köszönhető. Nagy Imre újjáalakított kormányában ugyanis szerepelt — miniszterelnök-helyettesi funkcióban — az *Erdei Ferenc*, aki a Nemzeti Parasztpárt utolsó főtitkára volt, s így azt a látszatot keltette, mintha a Parasztpárt képviseltette volna magát Nagy Imre kormányában. Erdei tagja lett az október 30-án létrehozott szűkebb kabinetnek is, s ezen a napon egy rádióbeszédében ő hívott fel a Nemzeti Parasztpárt szervezésének elindítására. Erdei azonban a Parasztpárt azon csoportjához tartozott, amely szorosán együttműködött a kommunista párttal, s a volt parasztpártiak „*társutasságáért*” nem ismerték el a Parasztpárt képviselőjének. Mindazonáltal Erdei miniszterelnök-helyettesi jogkörével élve, hozzájárult a Parasztpárt újjászervezése technikai feltételei megteremtéséhez. Ő írta alá azt a felhatalmazást — október 31-én —, amely feljogosította a Parasztpárt volt vezetőit, hogy a Dorottya utcai utolsó székházukat ismételten birtokba vehessék. Ezen felhatalmazás birtokában az Erdeihez közel álló *Nánási László* és *Szabó Pál* megkezdte a Parasztpárt szervezését a Dorottya utcai épületben. Október 31-én már meg is jelentették a Nemzeti Parasztpárt központi lapját, *Szabad Szó* címmel.

Nánási Ferencék nyilvánvalóan nem képviselhették azt a népi gondolatot, amelyet a népi írók és a Nemzeti Parasztpártban a népi mozgalom eszméi mellett következetesen kitartók vallottak. Bár Nánásiéktól függetlenül, de ekkor már szerveződött ez a csoport is. A pártszervezést előkészítő megbeszélések Illyés Gyula lakásán zajlottak. Október 30-án délelőtt megszületett Illyés lakásában a döntés, hogy 31-én délutánra parasztpárti nagygyűlést hívnak össze a *Mezőgazdasági Múzeumba*, a Vajdahunyad várba. Ezekon az előkészítő megbeszéléseken a következők vettek részt Illyés mellett: *Veres Péter*, *Németh László*, *Tamási Áron*, *Remenyik Zsigmond*, *Farkas Ferenc*, *Bibó István*, *Püski Sándor*, *Kelemen Sándor* és a Nemzeti Parasztpárt volt államtitkárai, *S. Szabó Ferenc*, *Jócsik Lajos* és *Zsebők Zoltán*.

Október 31-én délután a Mezőgazdasági Múzeum előtt tartották meg az összejövetelt, mert az összesereglett mintegy háromszáz ember nem fért el az épületben. A gyűlést *S. Szabó Ferenc*, volt földművelésügyi államtitkár nyitotta meg, majd *Veres Péter* bejelentette, hogy lemond a Parasztpárt elnöki tisztről. *Veres Péter* sokak szemében volt szálka, mivel az '50-es évek első felében az írószövetség elnöki tiszttét töltötte be, s ezáltal a Rákosi-féle hierarchia egyik tagjának tartották. Ő maga is érezte ingatag helyzetét, s sírva vallotta meg a résztvevők előtt, hogy végtelenül vissza kíván vonulni a politikától, „...soha többé nem leszek senkinek a politikai balekja” — mondotta. A parasztpárti gyűlés új vezetőséget választott. A párt ideiglenes főtitkárának *Farkas Ferencet*, a Nemzeti Parasztpárt egykori gazdasági szakértőjét választotta meg, az ideiglenes vezetőségbe pedig a következőket: *Bibó Istvánt*, *S. Szabó Ferencet*, *Jócsik Lajost*, *Zsigmond Gyulát*, *Kurucz Jánost*, *Hódi Sándort*, *dr. Zsebők Zoltánt*, *Szigethy Attilát*, *Kanyar Józsefet*, *Kelemen Sándort* és *Kondor Imrét*. *Farkas Ferenc* beszédében azt javasolta, hogy az elnöki tisztelet ne töltsék be, hanem a párt „főlé” úgynevezett *Irányító Testületet* szervezzenek, amely szellemi útmutatással járul hozzá a Parasztpárt irányításához. Illyés Gyula javaslatára a gyűlés elfogadta az Irányító Testület tagjainak *Féja Gézát*, *Illyés Gyulát*, *Keresztury Dezsőt*, *Kodolányi Jánost*, *Németh Lászlót*,

Remenyik Zsigmondot, Sinka Istvánt, Szabó Lőrincet, Szabó Pált, Tamási Áront és Veres Pétert. Az Irányító Testület titkára Püski Sándor lett. Ez a szokatlan és különleges képződmény sem kapott eddig helyet az 1956-os értékelésekben. Pedig elvi és gyakorlati politikai jelentősége is van. A *Petőfi Párt* (a gyűlésen ugyanis, elvetve a bizonyos értelemben 1949-ben kompromittálódott Nemzeti Parasztpárt nevet, Petőfi Pártra változtatták a párt elnevezését) két síkon látott hozzá a politikai élet átalakításához. Egyrészt a pártszervezés s a mindennapi pártpolitikai munka területén, másrészt az elméleti-elvi típusú feladatmeghatározásokban. Ez egy új jelenség volt a magyar pártpolitika-történetben. Nyilvánvalóan nemcsak az akkori felgyorsult időszakban, de később is sok esetben az volt a pártok egyik legnagyobb hibája, hiányossága, hogy a mindennapi ügyek közben elmaradt, jelentőségét veszítette az elméleti-elvi kidolgozó munka, a pillanatnyi eseményeken való felülemelkedés, a távlatos szemlélet és programalkotás. A Petőfi Párt Irányító Testülete e feladat megoldására jöhetett volna létre. Biztosítható volna azt a gondolatilag kidolgozott utat, amelyet a pártszervezők, a politikai képviselők a pillanatnyi politikai harcokban megegyezésekben megjeleníthettek volna. A magyar politikatörténet egyik tragédiája, hogy a szovjet katonai megszállás ennek a kísérletnek a kipróbálását is lehetetlenné tette.

Mindazonáltal néhány eredménye látszik ennek az együttműködésnek, e pár nap története során is. Idézzük fel tehát néhány gondolat erejéig, hogy hogyan nyilatkoztak azokban a napokban az Irányító Testület tagjai — természetesen írásaikban —, s hogyan a Petőfi Párt politikusai.

Németh László *Emelkedő nemzet és Pártok és Egység* című írását már sok helyen idézték, így ezek már aránylag ismertek. Lássuk, mit írt Tamási Áron: „*Azt vallom tehát, hogy a magyarság egysége legyen szellemi és erkölcsi törvény. Legyen gondunk arra, hogy se a politikai életbe, se a szellemi életbe ne térjenek vissza az osztályjellegű harcok. Természetes, hogy érdek és színeződés dolgában társadalmi rétegek között különbségek vannak. De ezek a különbségek nem ferdülhetnek annyira el, hogy a nemzet egységes képét megzavarják.*”⁵ Féja Géza: „*Mutassuk meg, hogy az igazsággal áthatott, az igazságra épülő rend hívei és katonái vagyunk. Hallgassunk a forradalmi bizottságra, amely forradalmi szívvel és a legteljesebb forradalmi felelősséggel irányít minket ezekben a sorsdöntő napokban. A nemzeti egység most lett élő valóság.*”⁶ Szabó Lőrinc: „*Magyarország felszabadult. Hadd kérdezzem azonban magamtól és mindenkitől: igazán felszabadult-e?! Felszabadult-e a további lidércnyomás lehetőségétől, felszabadult-e a megismétlődés veszélyétől?! És még valamitől! Amit a magyarság most művelt, azt nyolc napon át lángoló glóriaként csavarta maga körül a földgolyó, glóriaként, melyben soha ki nem hűl a visszanyert tisztelet, a szeretet és a csodálat. Sehol a szabad világban. Sőt talán még másutt sem. Nem szabad csökkentenünk ezt a fényt, nem szabad ezt a ragyogást. És, erő, készenlét és minden szent akarat fogjon most össze és őrizze és emelje végső diadalra benne céljainkat, az igazság, az okosság, az emberiség, a nemes hagyományok és az életképes haladás munkálását, abban a — semmi harcnál nem kisebb — másik feladatban, ami most következik, az új, az igazi országépítésben.*”⁷

A népi írók nem haladtak a politikai események frontvonalában, mégis néphez való kötődésük segítségével megérezték a legnagyobb veszély közeledtét. Az egyre hevesebben feltörő politikai ellentétek nem pusztán a helyzet pillanatnyi megítélésében gyökeredeztek, hanem mögöttük a hatalom kizáróla-

gosságaért folyó acsarkodás sejlett fel. Elvi-elméleti-ideológiai hasadások tör-
delték szét a forradalom első napjainak a szabadság köré fonódó egységét.

Márpedig a népi mozgalom célkitűzéseinek központi eleme volt, hogy a po-
litikai harcok, a pártok léte ne veszélyeztesse a nemzet egységese cselekvését.

Erről Farkas Ferenc — a párt politikai vezetője — szolt a Petöfi Párt
megalakulását bejelentő rádióbeszédében; „A párt, bár politikai célokat szolgál,
ebben a nehéz időben nem pártpolitikai keretek között jelentkezik. Úgy érez-
zük mi — Petöfi Pártiak —, hogy e győzedelmes forradalom és szabadságharc
után nem lehet és nem szabad pártpolitikai keretekkel szétszabdalni a nemze-
tet. . . . Bár győzött a szabadságharc, célját még nem érte el.”⁸ Farkas Ferenc
e beszédét november 1-jén mondta el a Kossuth Rádióban, és három pontban
foglalta össze a Petöfi Párt javaslatait a helyzet konszolidálására: Egyrészt
népszavazás megtartását a Varsói Szerződés azonnali felmondásáról, mert a
munkabeszüntetés elsősorban ennek elérésére, a nemzeti függetlenség teljes
helyreállítására vonatkozik, s a további fejlődés megköveteli, hogy a munka
minél előbb elinduljon. Másrészt népszavazást arról, hogy az ország a további-
akban semmilyen nagyhatalmi érdekcsoportosuláshoz ne tartozzon, semlegessé-
gét kimondja. Harmadrészt pedig kezdeményezte Farkas Ferenc a különböző
politikai és nem politikai csoportok közötti összehangolás, valamint a jogállá-
miság intézményének helyreállítása érdekében, hogy alakuljon egy Nemzeti
Főtanács, amely az államfői jogokat gyakorolja átmenetileg. Ennek elnökéül
Kodály Zoltánt javasolta.

Farkas Ferenc második rádiómegnyilatkozására november 3-án este került
sor, s ekkor már mint Nagy Imre ismételtén átalakított kormányának tagja,
vagyis mint miniszter szólalt meg: „. . . a pártok szervezkedése jogcímén az
intézmények és a hivatalok jogos kritikát kihívó, de mégis működő tevékenység-
gét pártoskodáson alapuló civódások kezdik veszélyeztetni. A magunk részéről
a nemzet nagy erőfeszítését minden tekintetben és minden vonalon előtérbe
kivánjuk helyezni, s igyekezni fogunk, hogy a pártarányosítás elve helyett a
szaktudást, a rátermettséget, a tapasztaltságot, de mindenekelőtt a forradalom
vívmányaihoz való hűséget vegyük figyelembe. A nemzet e komoly próbatéte-
lénél igyekezni fogunk helytállni, úgy, ahogy a nemzeti szabadságharc határa-
inkon messze túl is világitó példamutatása ezt tőlünk megköveteli.”⁹

Úgy gondolom, ha röviden is, de talán sikerült felvillantani, hogy a szelle-
mi nemzetépítés terén a népi írók, s a Petöfi Párt e szűkre szabott időben is
próbált valamit elérni. Magam részéről az 1956-os nemzeti felkelés fegyveres
harcainak-kormányváltásainak-függetlenségi törekvéseinek sorában nem le-
becsülendő szerepet tulajdonítok ennek a ténynek is. A nemzeti egység nem-
csak a szinte teljesnek mondható fegyveres ellenállásban, a sztrájkhullámban,
s egyáltalán nem a pártosodásban mutatkozott meg. 1956 egyik nagyon lé-
nyeges mondanivalója és tanulsága lenne, hogy elindult egy új Magyarország
gondolati-elméleti előkészítése, amely egy, a nemzeti karakternek megfelelő
szociális biztonságot nyújtó, gazdaságilag, politikailag és katonailag független,
osztály- és ideológiai hierarchiától mentes, népi-demokratikus jogintézmények-
kel kiépülő, az egyéni és a közösségi szabadságjogokat érvényesítő, az egymás-
sért érzett szolidaritást megbecsülő országot és társadalmat kívánt megalapoz-
ni. Azaz, egy független, önálló nemzetállamot. A *minőség forradalmát követő
minőség társadalmát*. Kétségtelen tény, hogy ez nem a kormányzati hivatalok-
ban, s nem is az utcákon folyt, s nem tudott kellően megnyilvánulni, de zaj-
lott, s bár csekély mértékben, de jelentkeztek eredményei is. El nem halvá-

nyítható eredményei. El nem hallgatható eredményei. Tanulságul szolgáló eredményei. Még akkor is, ha ezeket a tanulságokat évtizedeken keresztül nem lehetett, majd mostanság nem szándékozunk felismerni.

Az elmondottak a felkelés 13 napjával kapcsolatos tapasztalatokról szölk. November 4-e után egy teljesen más helyzetben, de hasonlóképpen történtek kísérletek ezen elvek lehetőség szerinti megvalósítására. Ám az már egy másik történet.

JEGYZETEK

1. Aczél Tamás—Méray Tibor: The Revolt of the Mind. A Case History of Intellectual Resistance Behind the Iron Curtain. New York, 1959.
2. A Püski Kiadó története emlékező kiállítás katalógusa. Budapest, Petöfi Múzeum, 1991. február 4—27. (Szerk.: Szeredi Pál) Budapest, 1991.
3. Irodalmi Újság különkiadása, Budapest, 1956. október 23.
4. Magyar írók Szövetsége. Gyorsírói jegyzökönyv az 1956. december 28-án megtartott taggyűlésről. (Erdei Sándor titkári beszámolója.) Szivárvány (Chicago) 13. 1984. május.
5. Új Magyarország, 1956. november 2. Tiszta beszéd.
6. Új Magyarország, 1956. november 2. A Duna völgyében csoda történt.
7. Irodalmi Újság, 1956. november 2. Ima a jövőért.
8. A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások 1956. október 23.—november 9. A Századvég Kiadó és a Nyilvánosság Klub közös kiadása. Budapest, 1989. 368. oldal.
9. A forradalom hangja. I. m. 470. oldal.

SCHÉNER MIHÁLY RAJZA